

Et Bidrag til Fyns Flora i det 18. Aarhundrede.

Udgivet med Noter ved *Fr. Heide*.

Under mine Eftersøgninger i det kgl. Biblioteks Haandskriftsamlinger traf jeg nedenstaaende Aktstykke til Belysning af Fyns Flora i Tiden umiddelbart før den store Udskiftning og Indfredningen af de danske Skove. Skønt dette Spørgsmaal laa udenfor det Emne, der havde ført mig ind paa Haandskriftstudierne, nemlig »De midtsjællandske Skoves Historie«, nænnede jeg dog ikke at gaa forbi denne Beretning. Den forekommer mig nemlig at have Interesse i flere Retninger; først har den Betydning som rent floristisk Aktstykke, dernæst rummer den ikke faa Træk af den fynske Landalmues Anvendelse af vore hjemlige Planter, og sidst, men ikke mindst indeholder slige botaniske Beretninger fra den Tid, der gik umiddelbart forud for de store Reforme i Ager- og Skovbrug, et Stof, som kan komme til stor Nytte, naar paagældende Egn's Skovhistorie engang skal skrives. I vor Tid, hvor Botanikerne arbejder med Formationsundersøgelser, kan det ikke være uden Interesse at minde om, at den store Reformperiode utvivlsomt hidførte ret omfattende Forskydninger indenfor Skovenes forskellige Formationer, idet Svinene og Kvæget blev lukket ude fra Skoven, og denne blev taget under planmæssig Drift. Selvfølgelig vil det være vanskeligt at rekonstruere Skovformationer fra en svunden Tid, men ethvert Bidrag til dette Maal kan have sin Betydning. Af disse Grunde hidsættes følgende Aktstykke fra Kall's Samlinger Nr. 30 Fol. II. Den oprindelige Skrivemaade er overalt bevaret, bortset fra to aabenbare Stavefejl. De danske Navne i Parentes er af mig indsatte i Teksten.

Frits Heide.

PRO MEMORIA.

Eggen her i Wissenberg Sogn, besynderlig Præste Gaardens tilliggende Grund, som alt bestaaer i Eenemærker, giver den ønskeligste Leylighed for en Urte-Elsker, at anvende leedige Tiimer paa den behageligste Maade. Thi der er paa Landet ingen større Fornøjelse end Naturens Betragtning og Undersøgelse; da dens synlige Skønheder gjør en Liebhave-re nysgierrig og begierlig, at faa alt fleere og fleere blottede af de skiulte, og hvor skulle vel de, som (:saa at sige:) ere først blevne forliebte i Naturen, kunde finde sig bedre fornøyet end paa Landet, som kaldes Naturens Skiød. — Da adskillige Jord-Arter, nemlig: de høyeste sandige Banker, som findes i Byen, sandige saavel som leeragtige vindaabne Marker, høyliggende saavel som siide og sure Enge, Tørve-Grund, skyggefulde Skove, dybe Skaar, de reeneste Kilde Spring og Buske samt sure Sumpe gjøre, at her i en liden Omkreds findes adskillige Planter, som ellers maae søges paa flere langt fraskilte Egne.

Da jeg efter nogle Aars Fraværelse tilbragte forgangen Sommer 1770 her paa mit Føde Sted, fik jeg i Sinde, at føre mig denne ønskelige Leylighed til Nytte. At samle og kiende Urter paa eegen Haand uden nogen levende Underviiser har en vanskelig Begyndelse, som dog med Lyst til saa fornøvelig en Beskeftigelse, den man finder i Vanskeligheden selv, kand overvindes. Mine Veyviisere vare nogle gode botaniske Skrifter, fornemmelig Hr. Linnæi og Hr. Professor Oeders Einleitung zu der Kräuterkenntnisz, hvis Forfatter jeg skylder ligesaa megen Tak som Høiyagtelse, i Særdeleshed beundrer jeg den Tydelighed og *bon sens*¹⁾, med hvilken hand viiser og bedømmer de adskillige Systematum rette Brug, Fordeele og Mangler; da Øyen, Flittighed og Hukommelse kand gjøre en belæst, men uden *bon sens* er den største Lecture et *Chaos*. Det gjør mig ondt, at jeg ey før end for kort Tiid siden har kunnet bekomme til Laans de Hæfter, som ere udkomne af det uforlignelige Verk *Flora Danica*. Jeg leedte, og fandt, undertiiden uden at kende, en stoer Mængde Planter, endog af dem, som her i Landet ere rare²⁾. En Velynder foreslog mig, at optegne til andres Efterretning, hvad jeg maatte have forefundet mærkværdigt, et vanskeligt Arbeyd

¹⁾ sund Menneskeforstand. ²⁾ sjældne.

for den, som icke har botaniseret uden een Sommer og paa en eeneste Egn; Hvorfor jeg ickun vil anføre de Planter som vare i Dannemark, hvilke de allerede udkomne Hæfter af *Flora Danica* have underrettet mig om at være det, og maae bede, at, hvad derpaa følgende Anmærkninger ved en eller anden Plante angaaer, det maae holdes mig til gode, om de ey alle skulle synes betydelige, da de dog for største Deel gaar ud paa Plante Lærens saa nyttige Anvendelse paa visse Stycker af Landhuusholdningen. — Planternes Benævnelser ere af Linnæi Systema Naturæ, som har været min Haand Bog, hvorefter jeg har undersøgt de mig i Hænde kommende Planter, og ved hvis Hielp jeg gemeenligen let er bleven underrettet om, hvilken Urt jeg hafte i Hænde, dog har den undertiiden ey villet giort mig den forønskete Tieneste, nemlig: naar en Plante formedelst andre Egen-skaber ey er anført paa sit ellers behørigte Sted.

Af Planter, som ey ere meget almindelige i Dannemark, men kand her ansees for rare¹⁾, har jeg fundet følgende:

1) *Trientalis Europæa* (Skovstjerne), som findes i Hr. Prof. Oeders Flora Danica Tab. 84. Linnæus siger om den i Handskaanske Reyse 1749: en Urt, der er lige saa almindelig i Sverrig, som rar uden for.

Jeg fandt den blomstre i May Maaned paa Præste Gaardens Grund og tvende andre Steder. I Almindelighed var den biflora²⁾, ey sielden befandtes det eene Blomster at have *calycem 6-phyl-lum* og *corolla 6-partitam*³⁾, da derimod det andet Blomster paa samme Plante hafte, som *ordinairement*⁴⁾, *calycem 7-phyl-lum* og *corollam 7-partitam*.

2) *Prunus Padus* (Hæg). V: Flora Dan: tab: 105.

Hr. Prof. Oeder siger, at Hand har kuns fundet dette Træ i Norge og paa Bornholm, men at det efter Kyllings⁵⁾ Beretning og ellers findes i Dannemark. Jeg har fundet det med sine Blomster i en af Schalberg Byes Marker, hvor det blomstrede i May Maaned og voxte i en Mose blandt Elle og Tørste Træ

¹⁾ = sjælden, af lat. rarus. ²⁾ forsynet med 2 Blomster. ³⁾ 6-bladet Bæger og 6-delt Krone. ⁴⁾ som almindeligt, 7-bladet Bæger og 7-delt Krone. Hertil kommer ogsaa 7 Støvdragere, et Antal, som i dansk Flora kun forekommer hos denne Plante og Hestekastanien. Iøvrigt varierer Tallet stærkt hos Skovstjerne. ⁵⁾ Peder Kylling, født i Assens ca. 1640; kgl. Botanicus; død i Kbh. 1696. Paa-gældende Skrift er: Viridarium Danicum etc. Hafn. 1688.

(*Rhamnus frangula*). Almuen kiender det under Navn af Hægge Træe, og bruge det som et Middel mod Luus paa Hornqvæget; de flette deraf en Krands, som de hænge Qvæget om Halsen. Jeg har efter Forlangende tvende Gange anskaffet nogle Grene deraf til dette Brug, som efter Sigelse have hiulpet. Hvilket ey heller falder mig utroeligt, for, naar jeg betænker, hvad Linnæus i Hands Svenske Reysers Beskrivelse fortæller om dette Træes besynderlige Egenskab ihenseendé til Heste som heller sulte end æde Høe af en Hæg, hvis Tremmer ere af dette Træe. Dersom nu Kræ Luus have denne Modbydelighed tilfælles med Heste; er det gandske rimeligt, at det, som kand fraholde en sulten Hest, og er i Stand til, at fordrive en sulten Luus. Ellers *confundere*¹⁾ de fleste af Bønderne dette Træe, nogle med *Viburnum Opulus* (Snebolle, Ulvsrøn el. Kvalkvæd); andre med *Rhamnus Frangula* (Tørstetræ), hvilke groe her i ulige større Mængde.

3) *Hypericum humifusum* (Liggende Perikon). V: Flora Dan: tab: 141.

Foruden *Hypericum perforatum* (Prikbladet P.) og *quadragulum* (Firkantet P.), som ere her i stoer Overflødighed, har jeg funden denne liden *Hypericum* paa adskillige Steder, men altiit paa vindaabne Marker, (:som Prof. Oeder anmærker:) hvor Grunden tillige var leeragtig.

4) *Pyrola minor* (Liden Vintergrøn). Flora Dan: tab: 55.

En nydelig Urt. Jeg har kuns fundet den paa et eeneste Sted, nemlig i Flyng en Skov paa Præste Gaardens Grund, hvor den voxte paa et aabent Sted i Skoven. Af Linnæi Reyser sees, at den og i Sverrig er rar, og har for faae Aar siden ey været bekiendt, at den voxte der.

5) *Monotropa Hypopithys* (Vellugtende Snylterod). V: Flora Dan: tab: 232.

Jeg har i Julii Maaned fundet den i Blomster i Flyng og i Gadsbølle Skov, hvor den voxte i temmelig Mængde i Skygge under Træerne, hvor ellers intet uden Løv var at finde. Jeg anatomerte nogle, og befandt dens *florem terminalem*²⁾ at bestaae af 10 *Petalis*³⁾, men *flores laterales*⁴⁾ hafte altiit 4 større *Petala basi excavato-mellifera*⁵⁾ og tillige enten 4 smalere, men oftest ickun 2 smalere *Petala*; saa at *Flores laterales* bestoede

¹⁾ forveksler. ²⁾ Endeblomst (i Blomsterstanden). ³⁾ Kronblade. ⁴⁾ Sideblomsterne. ⁵⁾ Kronblade med Honninggrube ved Grunden.

enten af 8 eller som oftest ickun af 6 *Petalis*. Dens *Petala* ere indvendig laadne; *Stigma*¹⁾ har et Hoved udhuled som et Bæger, hvis underste Rand er laaden. Roden gaaer dybt lige ned i Jorden.

6) *Epilobium angustifolium* (Gederams). V: Flora Dan: tab: 289.

Jeg har kuns fundet den paa et eeneste Sted paa Præste Gaardens Grund. Denne Plante giver med sine smucke Farver faae Have Blomster noget efter; thi da *Lacinia calycis*²⁾ ere mørke-røde og alternere³⁾ med de 4 *Petalis*, hvilke ere lyse-røde og brede med en smal Negel, lader det, som *Corollen*⁴⁾ bestoed af 8 *Petalis*, af hvilke hveranden var bred og lyse-rød, hveranden smal og mørke-rød; dens 8 *Antheræ*⁵⁾ ere *ante ejaculationem pollinis*⁶⁾ grønne, og Hovedet af *Stigma* rødt, før det splidtes ad men siden bliver det hvidt; Til dens smucke Anseelse gjør og meget den lange *Racemus*⁷⁾, hvis nederste Blomster først springe ud, og er dens øverste Deel imidlertid ziiret med mørke-røde Blomster Knappe, som ere alt mindre og mindre i samme Forhold, som de nærme sig *Racemi* øverste Spids.

De som samle Urter til Apothequet kand i denne Egn høste rigelig, hvor de icke have saaet; Thi *Bellis perennis* (Tusindfryd), *Tussilago Farfara* (Følfod), *Anemone nemorosa* (Hvid Anemone), *Ranunculus Ficaria* (Vorterod), *Primula veris officinalis* (Hulkravet Kodriver), *Oxalis Acetosella* (Skovsyre), *Viola odorata* (Marts Viol), *Convallaria majalis* (Liliekonval) saavel som *biflora* (Tobladet Majblomst) og *multiflora* (Stor Konval, »Salomons Segl«), *Menyanthes trifoliata* (Bukkeblad), *Asperula odorata* (Skovmærke), *Valeriana officinalis* (Læge Baldrian) tillige med *dioica* (Tvebo Baldrian), *Ajuga pyramidalis* (Pyramideformig Læbeløs)⁸⁾, *Veronica officinalis* (Læge Ærenpris), — *Chamaedris* (Tveskægget Æ.) og — *Beccabunga* (Tykbladet Æ.), *Chelidonium majus* (Almindelig Svaleurt), *Iris Pseudacorus* (Gul Iris), *Acorus Calamus* (Alm. Kalmus), *Tormentilla erecta* (Tormentil-Potentil), *Nymphæa lutea* (Gul Aakande), tilligemed — *alba* (Hvid Aakande), *Sedum Telephium* (St. Hansurt) og — *acre*

¹⁾ Arret el. Støvfanget. ²⁾ Bægerets Flige. ³⁾ skifte (= sidde ud for Mellemrummene af). ⁴⁾ Kronen. ⁵⁾ Støvdragere. ⁶⁾ før Støvet udkastes. ⁷⁾ Klase (Blomsterstand). ⁸⁾ Denne Plante er dog utvivlsomt bestemt forkert; der er snarere Tale om Krybende Læbeløs (*Ajuga reptans*).

(Bidende Stenurt), *Polygala vulgaris* (Alm. Mælkurt), *Saxifraga granulata* (Kornet Stenbræk), *Hieracium Pilosella* (Haarrig Høgeurt), *Malva silvestris* (Alm. Katost), *Prunella vulgaris* (Alm. Brunelle), *Chrysanthemum Leucanthemum* (Hvid Okseøje), *Hypericum* (Perikon), *Delphinium Consolida* (Korn-Ridderspore), *Lonicera Periclymenum* (Alm. Gedeblad, »Caprifolium«), *Scutellaria galericulata* (Blaa Skjolddrager), *Agrimonia Eupatoria* (Alm. Agermaane), *Spiræa ulmaria* (Alm. Mjødurt), *Impatiens noli me tangere* (Spring Balsamin), *Scrophularia nodosa* (Knoldet Brunrod), *Solanum Dulcamara* (Bittersød Natskygge) og *nigrum* (Sort N), *Hyoxyamus niger* (Bulmeurt), *Centaurea Cyanus* (Kornblomst), *Achillea Millefolium* (Alm. Røllike), *Euphorbia Helioscopia* (Skærmgrenet Vortemælk), *Scabiosa succisa* (Afbidt Skabiøse, »Djævelsbid«), *Gallium verum* (Gul Snerre), *Cynoglossum officinale* (Læge-Hundetunge), *Fumaria officinalis* (Læge-Jordrøg), *Thymus Serpyllum* (Vild Timian), *Inula Helenium* (Stor Alant, »St. Ellens Rod«), *Eupatorium cannabinum* (Hampagtig Hjortetrøst), *Gentiana Centaureum* (Alm. Tusindgylden), *Actæa spicata* (Druemunke), *Daucus Carota* (Vild Gulerod), *Euphrasia officinalis* (Læge-Øjentrøst), *Anthirrhinum Linaria* (vist den nuværende *Linaria vulgaris* = Hørbladet Torskemund), *Pimpinella Saxifraga* (Alm. Pimpinelle), *Drosera rotundifolia* (Rundbladet Soldug), *Tanacetum vulgare* (Alm. Rejnfan), *Arctium Lappa* (vist den nuværende *Lappa major* = Stor Burre) og andre flere (:som haves paa *Apothequerne* dels for deres ypperlige *medicinske* Kræfter, maeskee og til dels efter gammel Vedtægt:) har jeg alle fundet her, de fleeste i Overflødighed.

Tussilago Farfara (Alm. Følfod) groer i et Skaar paa Præste Gaardens Grund i saa stoer Mængde, at man med dets blade kunde nogle Gange fylde et Par Høe Hauger¹⁾. Almuen bruge dem for Hoste og Bryst Svaghed. Jeg har tørret Bladene paa samme Maade som Tobaks Blade blive tørrede paa *Fabriquerne*, da de sveede og blive gule og betage, naar de blandes i Tobak, dets Skarphed for Brystet²⁾.

¹⁾ Høvogne. ²⁾ Jeg har forsøgt at følge den her givne Anvisning. Naar Følfodens Blade tørres i Solen eller paa en Ovn, kan de med megen Fordel blandes i Tobakken. De mildner dennes Virkning og er særlig at anbefale dem, der ryger meget. En passende Blanding er 1 Del Følfod til 2 Dele Tobak. I omvendt Forhold mærkes i for høj Grad Følfodens sødlige Smag;

Anemone nemorosa (Hvid Anemone) voxer her i stoer Overflødighed. Det er her en almindelig bekendt Sag, at Horn Qvæget, som bringes fra Sletter eller Egne, hvor der ey er Skov, faae gemeenlig altiid blodpis, det første de komme paa disse Græsgange; Maaeskee *Anemone nemorosa*, der i stoer Mængde findes altiid i Skove og ved Buske, dertil er Aarsag, som Linnæus holder for i Hands Skaanske Reyses Beskrivelse. Men det blev vel umuligt at udryde dem; ja, om det var gjørligt, ville det vist blive meget fornærmeligt mod de her i Egnen saa nyttige Bier, da jeg har seet dem søge denne Plante meget begierligen, og den er en af de tiiligste Bie Planter; desuden gjør den det Qvæg, som er født paa eller vandt til Skov Egnen ingen Skade, og agtsomme Land Mænd viide temmelig visse Midler mod Blodpis, naar det alleeneste tages i Agt i Tiide¹⁾.

Oxalis Acetosella (Skovsyre) er en af de tiiligste Urter, af hvis Blomster Bierne trække Honning, og voxer her mangfoldig i Skoven. Jeg har spist dens Blade i Salat enten alleene, eller

ellers er hverken dens Lugt eller Smag ubehagelig. Ivrige Venner af Piben kan selv forsøge.

1) Af de mange gamle Raad mod Blodpis, skal anføres følgende:

a) Lavrbær og Mesterrod (*Radix Imperatoria*) stødes til Pulver og blandes med 3 Pægle Mælk; Koen faar en Spiseskefuld heraf, og maa bie en Time, før den faar noget at drikke. Hveranden Time en Skefuld; hjælper inden 3. Gang.

b) En liden Urt, kaldet Museøre (utvivlsomt Haarrig Høgeurt) hakkes og kommes i en Pægl sød Mælk. Hjælper som Regel første Gang.

c) Engelsk Tobak for 1 Skilling, helst af det smalle sorte Slags, skæres som almindelig (til Skraa), koges under lukket Laag sammen med Ølbærme, til Kraften er af Tobakken. 1 Pægl heraf hveranden Time. Er meget brugt paa Fyn med god Virkning.

d) 3 Dage efter hinanden gives Kvæget en Sølskefuld! destilleret Terpentolinolie og 3 Hvidløg, som maa knuses.

e) Knuste Agern. 1—3 Skefulde om Dagen; der skylles efter med Vand.

Mere mystisk lyder følgende:

Et Skiden Raad for Kreaturer, som har Blod-Pissen.

f) »Pigen eller en anden, som malker Qvæget, giver sin Urenlighed fra sig udi en Klud, som varmt ombindes Qvæget om Mulen og staaer dermed saa lunge det malkes og forbliver paa Malkepladsen, da det aftages, og Qvæget er befriet fra Sygdommen, det kand gjøres saa snart man mærker Qvæget er befængt dermed.«

g) Et godt Skud Krudt stødes og kommes i Brændevin; dette gives Kvæget. Begge Raad er brugt med Held i Fyn og Lolland.

(Alt efter Haandskrifter i Svenstrup Godsarkiv. Ramsø Herred. Sjælland.)

tillige med *Veronica Beccabunga* (Tykbladet Ærenpris), *Leontodon Taraxacum* (Mælkebøtte) og andre vilde Salat Urter, og fundet den meget skøn og velsmagende. Maeské jeg ey tager Feyl, naar jeg siger, at *Acetosella* kommer meget overeens med Sitron Saft. I stærk Heede har jeg ofte i Marken forfrisket mig dermed, og jeg turde raade Almuen, at bruge den til Ledskelse i hidsige Febre¹⁾, hvis jeg, som i nogle Aar har staaet paa *Avance* som *Volontaire* i *Remidis* Tieneste²⁾, skulde nogentiid af Misfornøjelse faae i Sinde, at løbe over til *Aisculapii*³⁾ Hær, hvor der i Almindelighed falder bedre Sold, men blandt *Æsculapii irreguliere*⁴⁾ Tropper, som leve af Streifferier, udplyndre og ilde mishandle dem, for hvis Liv de burde fægte, har jeg imidlertid ingen Lyst at tiene.

Tormentilla erecta (Tormentil-Potentil) er her mod Blodpis hos Hornqvæget et brugeligt og tillige et temmelig tilforladeligt Middel, helst naar det bruges i tiide. I Henseende til Garverierne fortienner denne Urt endnu større Opmærksomhed. Mag. Debes beretter, at der paa Færøerne ey bliver brugt andet til at garve Leder end Tormentil. I Irlánd er af Øvrigheden dermed blevet anstillet uimodsigelige Prøver, hvilke fuldstændig anføres i *Museo rustico et comerc*: dets 5te Bind. Det er og bekjendt, at Viidenskabernes *Academie* i Göttingen har udsadt Præmier for saadanne Urters Opdagelse, som kunde bruges i Garverier i stæden for Eege Bark, og Viidenskabernes *Academie* i Berlin har overleveret *Publico* en Fortegnelse paa slige Urter⁵⁾. Skulle icke Eege Træernes immer tiltagende Formindskelse her i Landene allerede være kommen saa vidt⁶⁾, at den kan være en tilstrækkelig Aarsag at bruge Tormentil Rod (:som findes saa overflødig paa de fleeste Egne, og ved Dyrkelse let kunde avles i Mængde:) i Brug for Garverne. Det er uden tvivl et giørligt, og ville vist blive et nyttigt og det Høystpriiselige Kongl.

¹⁾ Har indtil vor Tid været dyrket i Tyskland med medicinsk Formaal paa Grund af sit Indhold af Oxalsyre. ²⁾ Apotekerdiscipel. ³⁾ Lægegudens. ⁴⁾ Sammes uregelmæssige Tropper, et lidet smigrende Udtryk for Datidens Lægestand! ⁵⁾ Indtil Midten af forrige Aarhundrede har Tormentillens Rod været brugt som Garvemiddel i Tyskland. Efter Fremkomsten af de mange tropiske Garvesyreførende Planter har hele dette Spørgsmaal mistet sin Interesse i industriel Henseende. ⁶⁾ I Slutningen af 18. Aarhundrede, »Herregaardsslagtingens Tid«, blev der øvet en hensynsløs Rovdrift paa Skovene.

Landhusholdnings Selskabs patriotiske Bestræbelser værdigt Foretagende.

Polygala vulgaris (Alm. Mælkurt). Af denne Plante har jeg fundet af 3 adskillige Farver: hvide, røde og blaa; De tvende af dens 5 *foliolis calycis*¹⁾ have altid samme Farve som *Corollen*²⁾, ere liige saa lange som den, og slutte, førend den ret kommer i Flor paa *Corollen*; saa det lader som de hørte til *Corollen*, og *calyx*³⁾ var kuns *triphylus*⁴⁾, men naar blomsteret ret er udsprunget, staar disse tvende farvede Blade ud til Siderne som Vinger; naar *Corollen* er affalden blive disse tvende farvede Beger-Blade efterhaanden grønne, og falde omkring det hiertedannede Frø-Huus.

Agrimonia Eupatoria (Alm. Agermaane) voxer overflødig i Buskene; dens Frugt røber tydelig dens medicinske Kræfter⁵⁾; jeg har forsøgt, at dricke dens Blomster som Thee, da de smage angent. N. C. Bernhard siger om dens Blade i Hands Abhandlung vom Wiesenbau⁶⁾: Sie sind ein Stück von dem bekannten Schweizer-Thee und gewiss gesunder, als das Chinesische Staudenlaub⁷⁾.

Actæa spicata (Druemunke). Jeg har kun fundet den et Sted nemlig i en af Schalbjerg Byes Marker blandt Buske i Skoven. Det var Umagen værd, at forsøge det, som Linnæus foreslaar i Hands Skaanske Reyse, nemlig: om denne Urt har samme Kraft at dræbe Vægge-Luus, som *Cimicifuga*⁸⁾ i Siberien, hvilket var saa meget meere fornødent her i Landet, siden den Catholske Religion er afskaffen; da C. E. Klein, som har oversadt Linnæi Skaanske Reyse paa Tydsk, fortæller, at hands Vert i Pampe-lona⁹⁾, forsickrede ham, at Væggeluus aldrig plage nogen Catholik, men at de vare skreckede af, de hosstaaende Helgener at plage ham som Kiætter. Hvo veed om icke de hellige *Inquisition*¹⁰⁾ Herrer, der ligesom dette Utøye ickuns tørste efter Kiætters Blod, have sendt os dem paa Halsen? Dog her paa Landet

1) Bægerflige. 2) Kronen. 3) Bægeret. 4) trebladet. 5) ved krydret Duft. 6) Afhandling om Engdrift. 7) »De er en Del af den bekendte Schweizer-Thee og betydeligt sundere end de kinesiske Theblade.« 8) *Actæa cimicifuga*, en stinkende Plante, som er i Slægt med foregaaende. 9) Hovedstaden i den spanske Provins Navarra. 10) Den katolske Kætterdomstol, som særlig i Reformations-tiden gjorde sig berygtet.

veed vi ey af disse Gesandtere, men her er og fleere Levninger af den Catholske Troe¹⁾.

Euphrasia officinalis (Læge-Øjentrøst) er hos nogle af Almuen bekendt for et souverain Middel mod Øynenes Svaghed; den heder Øyen Trøst, og maa følgerigen være den bedste Lægedom for svage Øyen. Simon Pauli²⁾ anfører af Lobelio³⁾, at een, som dermed ville trøste sine bedrøvede Øyne, hafte nær mist dem begge toe, skulle denne smucke og peene *Euphrasia* saaledes ofte begegne sine Elskere, burde den kaldes Øyens Lyst, men ingenlunde Øyen Trøst. Det gjør mig ellers ondt, om den icke skulle svare til sit Navn, men til Vederlag glæder det mig, at *Gallium verum* (Gul Snerre), som kaldes Klammer Urt; fordi den efter mangfoldiges eenstemmige Forsikring, foraarsager Klammeri og Slagsmaal, hvor den bliver lagt i en Forsamling eller godt Lav, ey heller præsterer altid sit⁴⁾. Men den rette Klammer Urt er vores almindelige Byg eller Hvede, naar dens Geyster stiiige Bonden i Hovedet⁵⁾. *Arctium Lappa* (vist Lappa major = Stor Burre) findes i Mængde, meest ved Gierde Diiger. Saa forhadt som denne Plante er af dem, som ikke kiende den uden for saa vidt, den forderver med sine store Borrer Hestenes Mann og Hale⁶⁾; ligesaa meget bør den velsignes af dem, som kiende dens Brug og Nytte i Lægekunsten og Huusholdningen⁸⁾; I det mindste ville den vist blive meer afholdt af Land Mænd, der-

¹⁾ En besynderlig Metode at skaffe sig af med Væggelusene paa maa nævnes i denne Forbindelse: I Jønkøping Stadspark i den saakaldte Ryggåsstuga fore findes blandt andre svenske Folkeminder ogsaa »Væggelusbrættet«. Det er et fodlangt Bræt, hvori en Snes ærtestore Gruber er gravet. Om Natten lægges Brættet i Sengen, hen paa Morgenstunden søger Dyrene, mætte af Nattens Jagt, ned i Gruberne, og man kan da let ryste dem ud i Ilden paa »Spiseln«, d. v. s. det aabne Ildsted i Stuen. ²⁾ Dansk Botaniker, 1603—1680. ³⁾ Mathias Lobelius, fransk Botaniker, 1538—1616. ⁴⁾ Om denne Plante beretter Simon Paulli i sin Flora Danica, at om man lægger den paa Ovnen i en Stue, hvor Folk er mange sammen, og den bliver saa varm, at Dunsterne gaar fra den, da geraader man i Klammeri; ligervis om man lægger den paa en Stol, og en sætter sig paa den, til den bliver varm. ⁵⁾ Trods talrige Forbud i det 18. Aarhundrede dreves der overalt paa Landet privat Brændevinsbrænding; ved Forordning af 2. August 1786 var der endog sat Tugthusstraf for denne Industri. Først i 1840'erne ophørte Brændevinsbrændingen paa Landet. ⁶⁾ Netop paa denne Maade faar den spredt sine Frugter. ⁸⁾ Roden er under Navn af Radix bardanae blevet brugt i Medicinen som blodrensende Middel. I Japan dyrkes Planten, da baade Roden og Bladene spises.

som det var dem bekendt, hvor godt et Middel¹⁾ den er mod blaa Plætter paa Malt, som foraarsager mange et meget betydeligt Tab.

Tragopogon pratense (Eng Gedeskæg)²⁾ har jeg forgiæves søgt efter paa denne Egn, men fandt den i Schambye i en Kiøcken Hauge, hvor den hist og her voxte afsiides uden Dyrkelse, og var anseet for Ukrud. Om den her bør regnes blandt indfødte eller indførte Planter, veed jeg icke; et *Dubium*³⁾, som man udentvivel er berettiget at gøre sig om de Planter som voxer i Hauger og nær ved Bygninger skiøndt uden Menniskens Hielp, saa længe de icke findes hist og her paa vild Mark, ja de kunde endda fra Begyndelsen været indførte og, siden blevne naturaliserede; hvorpaa kunde tiene til Beviis (:NB. om det ellers er sandt:) hvad som anføres i det oeconom. Magazines 3die Deel, nemlig: at *Chrysanthemum segetum* (Gul Okseøje) ey er *herba indigena*⁴⁾ men er bleved ved Svendborg først her indført i forige *Seculo*⁵⁾ med fremmed Hestefoder.

Phellandrium aquaticum (Vand-Billebo)⁶⁾. Som Linnæus saa ofte taler om i Hands Svenske Reysers Beskrivelser, og holder for de Svenskes farlige Stäkra⁷⁾ groer her i et Møller Dam tæt ved Præste Gaarden; men da Stedet er for Hestene *inaccessible*⁸⁾, kan den ingen Skade gjøre, da de fleeste af denne Plante næsten svømme i Udkanten af nogle Gunger eller flydende Tuer, som ere begroede med Rør.

Trifolium pratense (Rød Kløver). Det er besynderlig, at man

¹⁾ Burrens Indvirkning paa Maltens blaa Pletter er nok meget tvivlsom.
²⁾ I gamle Dage dyrket under Navn af »Havrerod«; men Dyrkningen af den synes at være ophørt i 17. Aarhundrede, da en anden Art, *T. porrifolius*, traadte i Stedet for. ³⁾ Tvivlspørgsmaal. ⁴⁾ En i Landet hjemmehørende Plante. ⁵⁾ Aarhundrede. Iøvrigt fortælles der mangehaande Krøniker om denne Plantens Opstaaen her i Landet, hvor den i langt højere Grad end nu var et farligt Ukrudt. Den her anførte Beretning skriver sig oprindelig fra Historikeren Arent Berntsen (1656), som fortæller, at den derfor hed »Svendborgs Urt«; andre Steder kaldes den »Køge-Urt«. »Brandenborger« og »Onde Urter«. Om dens første Optræden her i Landet vides intet bestemt; sandsynligvis er den i meget gammel Tid indvandret Syd fra og har ved sin overvældende Rigdom paa Frø haft gode Betingelser for at brede sig, hvergang Agerjorden under Krig el. lign. blev vanrøgtet. ⁶⁾ Det danske Navn hidrører fra, at Billelarver tager Ophold i Plantens hule Stængler. ⁷⁾ En ganske ufarlig Snudebillelarve, *Curculio paraplecticus*, som bor i Planten, beskyldte man tidligere for at kunne fremkalde Lamhed i Benene hos Heste, som aad Planten. ⁸⁾ Ikke til at naa.

aldrig skal see Bierne søge denne vilde røde Kløver¹⁾; da de dog trække overflødigt af den røde Hollandske Kløver som saaes her i Landet paa mange Steder, og som intet synes at *differere*²⁾ fra den vilde uden ihenseende til dens større Væxt, som ey kand gjøre den til en forskiellig Art. Jeg har imod Formoedning seet Bierne stærkt trække af den Hollandske røde Kløver her i Egnen, men aldrig af den vilde. Derimod er *Trifolium repens* (Hvid Kløver) vores vilde hvide Kløver en af Biernes kiæreste Urter; hvoraf de faa overflødig Honning. Spørg man en Bonde her i Egnen, hvoraf det kommer, at Bierne ey trække af den vilde røde Kløver, som dog synes, at indeholde megen Honning; kand man mestendeels være vis paa, at faa til Svar, at det er Bierne forbudt; thi ellers ville et Biestade blive saa godt som en Koe. Hr. Næraae i Hands Afhandling om Bier pag. 15 giver følgende *Raison*³⁾: Halsen er for lang paa Flasken; saa Bierne maa see til⁴⁾, som Ræven i Fabelen, hvilken *Raison* jeg ville antage, hvis det ey var mig bekiendt, at Bierne forstaae, at uddrage Honning af andre Blomster, hvor Tilgangen endnu synes meer vandskelig; ja naar ingen anden Vey er aaben, bide de Hul paa Blomster Røret paa det Sted, hvor Honningen findes inden for⁵⁾.

At *Hottonia palustris* (Vand-Røllike) ofte findes at have 6 *stamina*⁶⁾ og da altiid tillige *corollam 6-fidam* og *calycem 6-phyllum*⁷⁾: at *Menyanthes trifoliata* (Bukkeblad) liigeledes undertiden findes med 6 *staminibus corolla* og *calyce 6-fidis*⁸⁾, og i Almindelighed, at hos nogle visse Arter af Planter saasom *Caltha pal.*: (*Caltha palustris* = Eng-Kabbeleje) *Ranunculus Ficaria* (Vorterod) og de andre Ranuncler, *Anemone nemorosa* (Hvid Anemone) etc. *Staminum*, Pistillernes⁹⁾, blomsterets eller begerets Blades Antal tit varierer ja undertiden er ubestemt er uidentivl almindeligt; men af meere sieldne Afvigelser har jeg

¹⁾ Denne besøges af langsnablede Humlebier. ²⁾ adskille sig. ³⁾ Forklaring.

⁴⁾ Hver Blomsterart besøges af en vis Gruppe Insekter, hvis Sugeredskeer i hvert enkelt Tilfælde er tilpasset efter den Dybde, i hvilken Honningen ligger i Blomsten, flade Blomster, f. Eks. Skærmplanternes, søges af kortsnablede Fluer; dybe Blomster, f. Eks. Caprifolien, af meget langsnablede Natsværmere. ⁵⁾ Dette Røveri, som bl. a. kan ses hos Torskemund og Salvie, forhindrer dog ikke de langsnablede Insekter i paa retmæssig Vis at besøge Blomsterne og gennemføre Bestøvningen. ⁶⁾ Støvdragere. ⁷⁾ 6-delt Krone og 6-bladet Bæger. ⁸⁾ 6 Støvdragere og 6-delt Krone og Bæger. ⁹⁾ Støvdragernes, Støvvejenes.

eengang fundet paa *Veronica officin.* (Læge-Ærenpris) et Blomster, som havde 3 *stamina* og *corollam 5-fidam*, nemlig: deres nederste mindre *Lacinia corollæ*¹⁾ var *bifida*²⁾ og det tredje *stamen* ragte der ud imellem. Jeg har og af *Parnassia palustris* (Hvid Leverurt) fundet een, der isteden for Kapselen havde midt i *Receptacula*³⁾ en Hob *Nectaria ciliata*⁴⁾ med smaae Kugler paa Enden ligesom de *ordinaire Nectaria*⁵⁾, som *alternere*⁶⁾ med dens *staminibus*; Det var følgelig en ufrugtbar Vanskabning. *Vaccinium oxycoccos* (Tranebær) voxer i Mængde paa gamle tilgroede Tørve Moser. Dens røde *corolla monopetala 4-fida*⁷⁾, er gemeenlig gandske bøyet tilbage ligesom *corollen* paa *Lilium Martagon*⁸⁾; de nye Skud, som den krybende fiine Stilk skyder, staaer i Begyndelsen gandske opreyste, ere nogle Gange tyckere end Hoved Stilken, og ere saa vel som dens Blade gandske røde. Dens Bær ere ingenlunde unyttige i *Oeconomien*. Linnæus lærer i Hands *Flora Lapponica*, hvorledes Guldsmede betiene sig af dem til at koge Sølvet hvidt⁹⁾, og i Hands *Flora Svecica* siger Hand, at de syltede, give en fortræffelig Saft. Her kalder Almuen dem Lumbær og Tuebær. I min Opvækst har jeg været ofte med, at plukke heele Kurve fulde af dem, og de bleve her paa følgende Maade brugte i Husholdningen:

Efter *Michaelis*¹⁰⁾ blive de indsamlede, og de smaae Stilke afpillede; derpaa koges de i en Krukke under lugt Log, uden at komme nogen Vedske paa dem, som skeer saaledes: Bærrene i en høj Krukke, sætter Krukken i en Gryde over Ilden, lægger et Log paa Krukken og en Steen oven paa; lader saa Vandet koge, til Bærrene ere møre nok, da de udgive en overflødig stærk rød Saft, og kand de saaledes syltede uden videre Tilværelse giemmes Aaret om og længere, og bruges som andet Syltetøye, da man alleeneste overstrøer dem med Sukker naar man vil bruge dem; de ere af en meget god og ledskende Smag, og ere her af mange blevne spiste for rette Tyttebær; thi denne Tranebærrenes Brug er ey her i Landet almindelig bekiendt.

Vaccinium Myrtillus (Blaabær), som er saa almindelig paa mange andre Steder, er her i Egnen næsten gandske ubekiendt,

1) Kronflig. 2) tredelt. 3) Frugtbunden. 4) Randhaarede Honninggemmer. 5) Almindelige H. Disse Honninggemmer er egentlig Bikronblade. 6) skifter. 7) 4-fligede, sammenvoksede Krone. 8) Kransbladet Lillie. 9) Dette beror paa deres Indhold af Citronsyre. 10) Mikkelsdag, d. 29. September.

dog har jeg fundet den her paa tre adskillige Steder blandt Lyng, men den bærer ey overflødig. *Rubus cæsius* (Korbær) kaldes her blaae Bær. *Rubus Idæus* (Hindbær) med rød Frugt voxer her vild i Mængde; det er en angenem, men zartlig Frugt, der ey lykkes alle Aar. Forgangen Sommer bar den saa overflødig, at her blev tillavet en ypperlig Viin af $\frac{2}{3}$ Hindbær og $\frac{1}{3}$ Ribs efter den Opskrift, som Linnæus giver paa Ribs Viinens Tillavelse i Hands Skaanske Reyse. I Sammenligning med Ribs Viinen (:som og er bleven laved her:) har Hindbær Viinen meer Styrke, dens Farve er meere mørke-rød, og Smagen baade stærkere og angeneemere. Jeg tvivler ingenlunde paa, at jo denne indenlandske Viin vilde faae mange Liebhave, naar den blev almindelig bekjendt; da den er sund, velsmagende, og kand have for en gandske ringe Priis.

Humulus Lupulus (Alm. Humle) findes paa vild Mark paa Gierder og Buske baade Han og Hun. Bønderne ansee ickun Hannen for vild, Hunnen meener de er i gamle Dage bleven plantet i Marken eller ved Frøe ført fra Humle Haugerne. Han Humlen hades og udrydes af alle Humle Hauger, som en vild unyttig Plante, der ickun berøver den frugtbærende Humle Plads og Jordens Kraft. Munne vi icke heri begaae samme Daarlighed, som de Gartnere, der paa Meloner og slige Planter afplukke Hanblomsterne, som de efter deres Begreb kalde Van Blomster eller vilde Blomster. Og skulle det vel være liigegyldigt i Henseende til Humlekoppernes Væxt og Kraft, enten de af Hannen blive befrugtede eller ey?¹⁾ Dersom det var brugeligt, at forplante Humlen ved Frøe, hafte udentvivil Land Mænd for længst været underrettede om denne Vildfarelse: liigesaa vel som de ere det i Henseende til Hamp; Thi endskiøndt *Sexus Plantarum*²⁾ er for Almuen noget Malabarisk, veed de dog meget vel at de ey maa galdre Hamp førend den faar støvet.

NB. Han Hampen kaldes her Galder Hamp og Hunnen Stocke Hamp; At galdre Hamp, kalder de; naar de oprykke Han Hampen, saa snart den har kastet sit Støv (:Pollen:) fordi den da

¹⁾ Som Forf. meget rigtigt har indset, maa man selvfølgelig ikke fjerne Hanblomsterne, da disse leverer det befrugtende Støv, der enten ved Vindens eller Insekternes Hjælp overføres paa Hunblomsten og foranlediger Frugtdannelsen. ²⁾ Læren om Planternes Køn.

giver en finere Tave, end om den blev staaende tillige med Hun Hampen indtil Frøet er moent.

Jeg har ofte fundet Fornøyelse i at spørge Bonden, hvorfor Hampen ey maae galdres, førend den har kastet sit Støv? De fleeste veed ey at give anden *Raison*, end at de har saa hørt af gamle Folk, mueligt Taven paa den Tiid maae være bæst; dog veed nogle faae at Frøet ellers bliver udueligt til at saaes. Man kand noget nær være vis paa, at denne Erfaring angaaende Frøet fra først har af Skade giort Land Manden klog og saaledes lært ham, at Hampen skal have støvet, førend den maae galdres. Efterkommerne have beholdt Reglen; skjøndt de fleeste nu ere uvidende om dens *Raison*.

Fugleviig d. 1ste Maii 1771.

Hans Jørgen Trojel.